

ONA TILI DARSLARINI INTEGRATSIYA USULLARIDA TASHKIL QILISH

Shaxnoza Mashrabovna Muxtarova

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti

shaxnoza1977xon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ona tili darslarini o'qitish jarayonida integratsiyalashgan darslarda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash masalalari, ona tilini adabiyot fani bilan bog'lab o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, ona tili, innovatsiya, fanlararo aloqadorlik, adabiyot, integratsion ta'lim.

ORGANIZING MOTHER LANGUAGE LESSONS IN INTEGRATION METHODS

Shaxnoza Mashrabovna Muxtarova

Chirchik State Pedagogical university of Tashkent region

shaxnoza1977xon@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the issues of ensuring interdisciplinarity in the integrated lessons during the teaching of mother tongue classes, the specific features of teaching the mother tongue with the subject of literature are highlighted.

Keywords: integration, mother tongue, innovation, interdisciplinary, literature, integrated education.

Hozirgi davrda o'quv fanlarini integratsiyalash mazmunini, rivojlanish tarixini, fanlarni integratsiyalashning shakli usul va vositalarini aniqlash, uning kelajak istiqbolini belgilash - asosiy vazifa bo'lib turibdi.

Ma'lumki, «Fan» so'zi lotincha «bilim» demakdir. Shu ma'noda fan, o'tmishda ham, hozirda ham, bir tizimga solingan bilimlar birligi deb tushuniladi. Fan ma'naviy madaniyatning muhim bir bo'lagi, insoniyatning eng yuqori shakli, ma'qul metodlar vositasida erishilgan, aniq bayon qilingan, haqiqiyliги ijtimoiy soha tajribasida isbotlangan bilimlar tizimi hisoblanadi. Demak, integratsiya, bu – ayrim bo'laklarning qo'shilib bir butun bo'lishidir.

O'quv fanlarini integratsiyalash, bu turli o'quv fanlarini sun'iy ravishda bir-biri bilan birlashtirish degan gap emas. Ularni o'zaro uyg'unlik, uzviylikni o'rganish fanlar o'rtasidagi umumiy o'xshashlikni, har biriga xos xususiyatni va har birini hayotga tatbiq etish usullarini puxta, aniq bilib olgan taqdirdagina samarali bo'ladi. Shundagina o'quvchilarda ilmiy

dunyoqarash shakllanadi, ular mehnat jarayonida, ijtimoiy hayot, tabiatda sodir bo'layotgan voqea va hodisalar o'rtasidagi uyg'unlik, uzviylikni chuqur anglab oladilar.

Ta'limni integratsiyalashtirish o'quvchilarda jo'shqinlik, fanlarni o'rganishga qiziqish hissini kuchaytiradi, o'quv fanlari bo'yicha bilim darajasini oshiradi, ularning aqliy faoliyatini rivojlantiradi, o'quv materiallarining o'zaro, tabiiy ravishda uzviylikda bo'lishini ta'minlaydi. Darsda o'quvchilarda ongli qiziqish faoliyati, mustaqil fikrlash qobiliyati rivoj topadi: ularda o'quv faniga nisbatan shaxsiy munosabatda bo'lish, ijodkorlik hissi shakllanadi. Integratsiyalashtirilgan darsda ta'lim-tarbiya uzviyligi ham bir butun holda amalga oshadi. O'quv fanlarni uzviylikda o'rganish o'quvchilar bilimini mustahkamlashning muhim omillaridan biri sifatida o'quv tarbiya jarayonining ham uyg'unlikda bo'lishini taqozo etadi.

Bilamizki, uzluksiz ta'lim tizimida ona tilini o'qitish asosiy o'rin egallaydi. XXI asr - axborot texnologiyalari asri. Ona tili darslariga noan'anaviy darslarni olib kirish va uni ta'lim mazmuniga singdirish, dars o'tishning yangi-yangi usullarini topish DTS talablarini bajarishga zamin yaratadi. Shu jihatdan olib qaraganimizda ham ta'lim tizimida ona tili darslarini boshqa fanlar bilan bog'lab o'rgatish darsning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Ona tili darslari boshqa o'quv predmetlaridan alohida, mustaqil yashay olmaydi. Aksincha u ta'lim bosqichlarida o'rganiladigan xilma-xil o'quv predmetlari, xususan, adabiyot, matematika, fizika, informatika, texnologiya, geografiya, xorijiy tillar bilan o'zaro aloqadorlikda o'rganilsa, o'z samarasini beradi. Chunki ta'lim tizimida fanlararo aloqadorlik – integratsiya darslarini tashkil etish o'quvchilarning mavzuni tez va oson anglashiga olib keladi. Birinchi navbatda, ona tili adabiyot fani bilan bog'lab o'rgatiladi. Ona tili va adabiyot darslarini bir o'qituvchi olib borishi ularni o'zaro bog'lab aloqada o'rgatishga katta imkoniyat yaratadi. Adabiyot so'z san'ati bo'lganligi tufayli, ona tilini asosli ravishda anglamasdan turib, o'quvchilar oldida adabiyotning go'zalligi va qudratli tarbiya vositasi ekanligini namoyish qilish mumkin emas.

Bizningcha, maktab kursida ona tilidan grammatik materiallarni o'rganish barobarida badiiy matnlarning til xususiyatlarini tahlil qilish 5-11-sinf o'quvchilarining nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini izchil rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Bu esa nutq madaniyatining izchil rivojlanishini ham anglatadi. Zero, "...badiiy asar, dastavval, o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirish uchun xizmat qiladi". Bunday nutqqa erishish ona tilining boy imkoniyatlarini egallash zarurligini ham bildiradi.

Badiiy matndagi bir qator qurilmalar, sodda gaplarning qo'llanishiga xos sintaktik figuralar (sintaktik parallelizm, emotsional gap, ritorik so'roq gap, inversiya, sukut, farqlash, o'xshatish) nutqning jonli va ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu til hodisalari fikrning sikik, lekin to'liq, teran yoritilishiga yordam beradi, gap orqali yetkazilayotgan asosiy ma'no-mazmunni kuchaytirib ifodalaydi, kitobxonni tasvir obyektlari bilan kengroq tanishtirish, qahramonning ruhiy holatini voqelikning haqqoniyligiga ishonitirish uchun xizmat qiladi.

Nutqiy rivojlanishga xos ushbu sifatlar ona tilini adabiyot bilan badiiy matn vositasida integratsiyalash, ya'ni adabiyot darslarida badiiy tasvir vositalari va she'riy san'at turlari yuzasidan olingan nazariy ma'lumotlardan, egallangan ko'nikma va malakalardan ona tili darslarida foydalanish yo'li bilan ham yanada oshiriladi. Bunday integratsiyalashning samarali bo'lishi uchun ta'lim mazmuniga tuzatishlar kiritish, adabiy tushunchalarni kiritish davri va

bosqichlarini lingvistik tushunchalarni o'rganish davri va bosqichlariga moslashtirish zaruriyati tugiladi.

Abu Rayhon Beruniyning bir fandan boshqasiga o'tib turishning ahamiyati haqidagi fikrini fanlararo integratsiyaga ham bog'lash mumkin: "... O'quvchi fandan fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'xshaydi. Birini ko'rib ulgurmay, boshqasi boshlanadi va u kishi "Har bir yangi narsada o'ziga yarasha lazzat bor" deyilganidek, ularni ko'rishga qiziqadi va ko'zdan kechirishni istaydi. Bir xil narsa charchatadi, xotiraga malol keltiradi". Badiiy matnlarni o'rganishga bo'lgan bunday yondashuv til va adabiyot integratsiyasini yuzaga keltirib, o'quvchilarning lingvistik va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda adabiyot darslari amaliy laboratoriya vazifasini bajaradi.

7-sinf "Ona tili" darsligida "Boburnoma-memuar asar" nomli mavzu berilgan. Ushbu mavzu orqali o'quvchilar memuar asar haqida tushunchaga ega bo'lish bilan birga matnda ajratib ko'rsatilgan so'zlar tabdilini juftlashtirib yozish orqali lug'at boyliklarini oshiradilar. Bobur siymosi haqida qiziqarli ma'lumotlarga ega bo'ladilar.

8-sinf "Ona tili" darsligida grammatik mavzular bilan bir qatorda mumtoz matnlar asosida nutqiy mavzular berilgan. "Talab vodiysi", "Alisher Navoiy", "Bir sahifa sharhi", "Tilshunos va qayiqchi", "Hilm nima?", "So'z chamanida zamona va tavorix", "Behuda so'zdan sukut afzal", "Donishmand ustoz", "Ulug'bekning shogirdi" nomli matnlar orqali o'quvchilar mumtoz matnlar sharhi va eskirgan so'zlar izohi bilan ishlaydilar. Shuningdek, matnlar mazmuni tarbiyaviy jihatdan kata ahamiyatga ega.

Shu o'rinda Abdulla Avloniyning fikr tarbiyasi haqida gapirib, dars va tarbiya xususida aytgan kuyidagi ta'kidini keltirish o'rinlidir: "Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bor bo'lsa ham, ikkisi bir-biridan ayilmaydurgan, birining vujudida biriga boylangan jon ila tan kapidur". Lingvistik bilimlar ustida ishlash dars bo'lsa, nutq madaniyatini takomillashtirish ham ta'lim, ham tarbiyadir. Ona tili darslarida faqat grammatikaning o'zini o'rganish bilan cheklanib qolish to'g'ri bo'lmasligini Abdulla Avloniyning yuqoridagi so'zlaridan ham bilish mumkin.

Ma'lumki, "Ona tili" darsliklarida xalq og'zaki ijodi namunalari: maqollar, topishmoqlar, rivoyatlar, hikoyatlar, dostonlardan parchalar hamda badiiy asarlardan olingan ayrim gaplar ham ko'plab keltiriladi. O'quvchilarning obrazli fikrlashi badiiy asarlar mutolaasi jarayonida borib, shu asosda nutq o'stirish orqali sayqallanib boradi. Ular badiiy asardan olingan kichik parchani o'qib, so'z va grammatik vositalardan obraz yaratish usullariga, g'oyaga tomon boradilar, so'zlar va so'z shakllari, ifoda vositalari orqali muallif fikrini to'g'ri anglashga erishadilar. Badiiy so'z go'zalligini qadam-baqadam kashf etib boradilar. Bu esa o'quvchilarni malakali kitobxonga aylantiradi va bu, o'z navbatida, badiiy so'zning ular qalbiga bunyodkorlik ta'siri uchun shart-sharoit yaratadi. Zero, o'quvchilar badiiy matnning til xususiyatlari haqida tushunchaga ega bo'lishdan tashqari, tinglovchida biror ruhiy holat paydo etishdan iborat nutqiy tasir ko'rsatishning lisoniy shakllaridan xabardor bo'la borishlari, ibrat olishlari kerak. Aytilajak fikr, tasvirlanayotgan predmet yoki ruhiy holatni obrazli ifoda eta oladigan so'z va iboralarni topa bilish yozuvchining mahoratiga bog'liq bo'lib, yoshlar uchun yaxshigina saboq bera oladi.

Yuqori sinfda badiiy asarning tili o'rganilayotganda uslubiy tahlil mashg'ulotlari o'tkaziladi. Uslubiy tahlilda asarning g'oyaviy mazmunini ifodalovchi til vositalari aniqlanadi, muallifning

soʻz tanlash, gap tuzish mahorati koʻzdan kechiriladi. Turli asarlar boʻyicha mustaqil mashgʻulot olib borilar ekan, oʻquvchilarda yozuvchining soʻz tanlash va soʻzlarni oʻzaro bogʻlash usullari, shuningdek tinish belgilarining ishlatilishi aniqlanadi. Ona tili darslarini adabiyot bilan uygʻunlikda olib borish, oʻquvchilarning badiiy-estetik dunyoqarashlarini yanada boyishiga olib keladi. Aynan ona tilida biron bir nazariy maʼlumot oʻrganilayotgan bir paytda oʻquvchilarga aynan shu damda adabiyotdan oʻtilayotgan hikoya, asardan parchalardan misollar topib kelish, ruboiy, gʻazallardagi soʻzlarni til nuqtayi nazaridan tahlil qilishga oʻrgatib borilsa maqsadga muvofiq boʻladi.

Ona tili darsi bilan adabiyot darsini integratsiyalashtirish jarayonida har ikkala fanga tegishli boʻlgan savol bilan murojaat qilamiz, natijada oʻquvchi ikkala fandan ham oʻtganlarini takrorlab oladi va qoʻshimcha oʻzi bilganlarini ham ifoda etadi. Bunday maqsadni amalga oshirishda bizga interaktiv metodlarimiz yordam beradi. Qoʻyilayotgan muammo har ikkala darsga taalluqli boʻlishi lozim. Darsda integratsion texnologiyani qoʻllash jarayonida foydalaniladigan metod va vositalarning xilma-xil boʻlishini taʼminlash integratsiyalashgan darslarni yanada qiziqarli boʻlishini taʼminlaydi. Darslarning sifat samaradorligi oshadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ona tili darslarini adabiyot bilan uygʻunlikda olib borish, oʻquvchilarning badiiy-estetik dunyoqarashlarini yanada boyishiga olib keladi. Aynan ona tilida biron bir nazariy maʼlumot oʻrganilayotgan bir paytda oʻquvchilarga aynan shu damda adabiyotdan oʻtilayotgan hikoya, asardan parchalardan misollar topib kelish, ruboiy, gʻazallardagi soʻzlarni til nuqtayi nazaridan tahlil qilishga oʻrgatib borilsa maqsadga muvofiq boʻladi. Bu keyinchalik ularning ilmiy salohiyatlarini yanada oshirishga, oliy taʼlimda tahlil yuzasidan bilim, koʻnikma, malakalar boʻyicha mustahkam bilimga ega boʻlib, til boʻyicha nazariy maʼlumotlarini mustahkamlab borishda yordam beradi.

REFERENCES:

1. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini taʼminlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T: Oʻzbekiston, 2017.
2. Taʼlim jarayonida oʻquv fanlarini integratsiyalash. R.Joʻrayev, A.Zunnunov. “Sharq” nashriyoti - Toshkent – 2015.
3. Djurayev R. H. Taʼlimda interfaol texnologiyalar. – T.: 2010.
4. Toʻxliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi. – T.: 2010.
5. Ona tili: Umumtaʼlim maktablarining 7-sinfi uchun. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S., Shokir Tursun, Hakimova N., Siddiqov M.– Toshkent: Respublika taʼlim markazi, 2022.
6. Ona tili: Umumtaʼlim maktablarining 8-sinfi uchun. M.Qodirov, H.Neʼmatov, M.Abduraimova, R.Sayfullayeva, B.Mengliyev. Toshkent – 2019.
7. Nurmonov A. Hozirgi oʻzbek adabiy tili.-T. “Ilmi ziyo». 2010.
8. Matupaeyva, S. Z. (2022). Taʼlim klasteri sharoiti inklyuziv taʼlim samaradorligini oshirishning innovatsion omili. Maktab va hayot, 6(170), 17-18.
9. Матупаева, Ш. З. (2019). Инновационные методы обучения в начальной школе. Гуманитарный трактат, (61), 81-83.

10. Tashmukhamedova, G. K. (2022). Development of students'creativity on the basis of solving problem-creative tasks. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 1193-1194.
11. Yuldashovich, K. A. (2022). Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(11), 01-05.